

10. Els bastiments menors segons el nom

10.1. INTRODUCCIÓ

Una llengua és un codi en el qual els significants no han estat repartits arbitràriament entre els significats, ans han seguit distintes lleis —més o menys fàcils de detectar— que són conseqüència dels factors geogràfics i històrics que han anat configurant el joc d'articulacions entre la llengua i tres elements que evolucionen a ritmes diferents: el paisatge, la cultura i els lligams amb altres paisatges i altres cultures. La relació significant-significat, doncs, s'ha anat establint seguint processos que tenen lleis pròpies. Entre els diferents processos als quals acabem de fer referència n'hi ha que han seguit les mateixes lleis, talment que hom pot formar conjunts de significants d'acord amb les lleis seguides en els dits processos.

Els significats formen estructures que hom pot considerar sistemàticament. En una llengua, els significats que, en conjunt, formen una estructura, se solen designar amb significants que, en conjunt, formen un paradigma. Els significants d'un paradigma solen pertànyer a pocs conjunts de significants formats de conformitat amb aquelles lleis. En el fons, la relació significant-significat no és res més que una molècula del bloc de relacions existents entre una estructura de significats i el paradigma de significants corresponent. L'harmonia de la relació establerta entre estructura i paradigma és allò que s'anomena *geni de la llengua*. Hom té un bon coneixement d'una llengua quan n'ha copsat el geni.

En el cas concret de la denominació dels diferents tipus de barques, la relació significant-significat, ço és, la relació entre l'estructura del conjunt de tipus de barques considerat sistemàticament i el paradigma de la nomenclatura dels tipus de barques, és molt complexa, perquè el procés d'evolució i de diversificació del barcarès i el procés dels canvis semàntics i etimològics del paradigma no van d'acord, car no varien ensems ni es multipliquen (o cauen en desuetud) al mateix ritme i amb la mateixa intensitat. La influència de llengües semblants i de llengües

diferents de pobles que empren naus poc o molt distintes, la supervivència de noms antics vidus de significat, la necessitat de designar nous tipus de barques i les diferències dialectals dins la mateixa llengua, entre d'altres, són exemples de factors que imprimeixen, en la nomenclatura de barques, un caràcter molt polisèmic i bastant sinonímic més propi d'un codi poètic de convenció feble i signe obert que no pas d'un codi lògic.

En realitat, la nomenclatura de les barques no és un codi mediocre, ans un agregat de codis sobreposats i imbricats que formen part d'un sistema d'expressió que recorre simultàniament a diferents codis, un sistema que ofereix la possibilitat de triar, que és generadora d'estil. Sembla que és així com es manté el vocabulari mariner amb una gran funcionalitat i una gran riquesa. El fet és que hom es pot adonar immediatament que noms com *llagut*, *canoa*, *hidrocicle* i *outrigger* pertanyen clarament a codis diferents. El barquer de Riba-roja d'Ebre té un bon codi de nomenclatura de les barques del seu tros de riu, el pescador del Port de la Selva té un bon codi de nomenclatura de les barques de la seva mar...; però els problemes de codi comencen quan hom vol considerar enciclopèdicament la nomenclatura de les barques.

La síntesi dels parlars de grups humans que tenen distintes relacions persona-aigua dins un mateix domini lingüístic provoca polisèmia i sinonímia. Els diccionaris, tant els generals com els nàutics, donen ben poques dades —i no sempre correctes— sobre els bastiments petits —i això en cas que n'inventariïn unes quantes denominacions. D'altra banda, els pocs tractats d'arquitectura naval i de maniobra publicats al nostre país s'ocupen ben poc, o gens, de les barques. El món dels bastiments petits, tant a Catalunya com als altres països del migjorn d'Europa, no pertany a la cultura escrita en llibres, sinó a la cultura de transmissió oral.

10.2. EL PARADIGMA DE LA NOMENCLATURA DE BARQUES

10.2.1. *Lleis de generació de la nomenclatura de barques*

En termes generals, es pot dir que el paradigma de la nomenclatura de tipus de barques s'ha generat seguint les tres lleis que comentarem a continuació.

10.2.1.1. Primera llei per a la nomenclatura de barques

El paradigma de la nomenclatura de tipus de barques és part del paradigma de la nomenclatura de tipus de naus i no en forma una fracció ben diferenciada.

10.2.1.2. Segona llei per a la nomenclatura de barques

La llengua disposa d'un nombre relativament petit —unes desenes— de noms de distinta procedència. Els més importants són per ordre alfabètic: alleugeridor o alleujador,¹⁸ balandra, balenera, balica o baliga, barca, bastiment, batea, batell, beta, bot, caiac, canareu, canoa, caro, catamarà, *dinghy* o *dingui*, draga, embarcació, escampavies, esclop, esquif, falua, falutx, fragata, gànguïl, gavarra, góndola, gussi o bussi, hidrocicle, iola, iot, iuiú (fr., *youyou*),¹⁹ llagut o llaüt, llanxa, muleta, nau, navei, nega-romeus, *outrigger*, passacavall, pastera, patí, patí de pedals, pontó, post, rai o raig, tartana, *trainera*, transbordador, vas, velocípede, viver, xaica, xalana, xalupa i xàvega. A partir d'aquests noms, hom se les enginya per a designar un nombre relativament gran —més d'un centenar— de tipus de barques.

10.2.1.3. Tercera llei per a la nomenclatura de barques

La denominació de cada tipus de barca es forma a partir d'algun dels noms de procedència vària que esmenta la segona llei seguint qualsevol d'aquests set procediments:

- a) Deixant-lo tal com està (per exemple, *outrigger*).
- b) Per derivació o flexió (per exemple, del primitiu *barca* vénen *barqueta*, *barcassa* i *barcota*). En aquest procediment, tenen molta importància els sufixos augmentatius i els sufixos diminutius, els quals poden indicar amb precisió les dimensions de la classe de bastiment. Tot i que els filòlegs no s'han ocupat d'aquesta qüestió, en el curs de l'estudi present hem constatat que en català no tots els diminutius empetiteixen igual, ço és, el sufix *-ol* empetiteix més que el sufix *-et*, per la qual cosa el *gussiet* és més petit que el *gussi* i el *gussiol* més petit que el *gussiet*.
- c) Afegint un adjectiu qualificatiu al nom (per exemple, *llagut palangrer*).
- d) En el cas anterior —quan formen la denominació un nom i un adjectiu—, el nom pot desaparèixer i l'adjectiu passa a estar substantivat (per exemple, *quillat*).
- e) Afegint un complement mitjançant la preposició *de* al nom (per exemple, *barca de mitjana*).
- f) Per composició acoblament de dos noms (per exemple, *bot llanxa*).
- g) Combinant més d'un dels procediments anteriors (per exemple, *tartaneta de tràfec costaner*).

18. N. de l'ed.: *L'alleugeridor* o *alleujador* és la llanxa emprada en la càrrega i descàrrega de mercaderies dels bastiments majors.

19. N. de l'ed.: El *iuiú* és un bot molt petit, sembla que d'origen xinès, que entren alguns velers grans per a transportar la tripulació a terra quan no atraquen.

10.2.2. *Problemes de la nomenclatura de barques*

Els defectes més greus del paradigma de la nomenclatura de barques són, tanmateix, la indefinició o definició vaga de molts dels noms i la polisèmia. El feix de problemes provocats per aquests defectes no es poden resoldre sense adonar-nos abans que no solament hi ha «tipus» de barques sinó també «supertipus» i «subtipus», i que sovint la polisèmia s'esdevé perquè amb un mateix mot són designats un supertipus, un tipus i un subtipus —per bé que no és gens estranya la polisèmia entre ítems d'un mateix nivell.

Convé tractar separatament de la indefinició o definició vaga, primer, i de la polisèmia, després.

10.2.2.1. **Indefinició o definició vaga del nom del tipus de barca**

Pel que fa al defecte de definició de molts noms de tipus de barques, n'hi hauria prou d'assenyalar, per exemple, les definicions de *llagut* i de *tartana* que dona Pompeu Fabra en el seu prestigiós *Diccionari general de la llengua catalana*. Són les següents:

llagut *m.* Embarcació aparellada de vela llatina, de regular grandària, destinada generalment al cabotatge.

tartana *f.* Embarcació de cabotatge, amb un sol pal i de vela llatina.

Com podem veure, Fabra no diferenciava un llagut d'una tartana, bastiments ben corrents en la seva època. Unes definicions mínimament acceptables haurien pogut ésser les següents:

llagut *m.* Petit bastiment llatí, obert o amb corredors, d'un sol arbre (amb caiguda cap a proa), de pesca o de cabotatge, propi de la Mediterrània Occidental, típic de Catalunya.

tartana *f.* Bastiment llatí no gaire gran, cobertat, d'un sol arbre (a plom), de pesca o de cabotatge, propi de la Mediterrània Occidental, típic de Provença.

Unes definicions més lacòniques, més britàniques i més polèmiques haurien pogut ésser aquestes altres:

llagut *m.* Petit *dhow* català.

tartana *f.* *Dhow* provençal.

Tanmateix, cal recalcar que el diccionari de Fabra esmentat conté moltes definicions vagues. Una altra parella de bons exemples pot ésser la d'*esquif* i *llanxa*:

esquif *m.* Barca lleugera.

llanxa *f.* Embarcació petita de rem, sense cap pal.

Com podem veure, Fabra tampoc no diferenciava un esquif d'una llanxa. Tanmateix, Fabra no ha estat l'únic que no ha definit bé els noms de les barques al segle xx. Una mostra del caos regnant entre els erudits la tenim en les definicions dels noms *batea*, *pastera*, *xàbega* o *xàvega* i *xaica* que contenen els sis diccionaris següents:

— Pere Labèrnia, *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, Barcelona, 1839-1840;

— *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana*, Barcelona, 1910;

— Pompeu Fabra, *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, 1932;

— *Gran enciclopèdia catalana*, Barcelona, 1969-1983;

— Ferran Canyameres, *Diccionari de marina*, Barcelona, 1983;

— Josep M. Sigalés, *Diccionari nàutic*, Barcelona, 1984.

Per a facilitar aquesta comparació, hem disposat els resultats sinòpticament (taula 6), i això ens ha permès d'extreure les conclusions següents:

a) BATEA. Només la inventarien els dos primers diccionaris, i llurs definicions són ben correctes.

b) PASTERA. La inventarien els dos primers diccionaris i el quart, però l'única definició correcta és la del quart. Els dos primers contenen definicions equivocades per culpa d'una mala interpretació d'una citació de Francesc Eiximenis (1327-1409) que conté el *Diccionari Aguiló* (Barcelona, 1914-1934), en l'article *pastera* (la citació és del llibre dotzè de *Lo crestià*: «per tal que si han a passar aygua que sien aparellats, deu tot notable stol portar bigues cavades per atravesar aygues quasi qui va en barques o vexellets lonchs a manera de pasteres ab rem...»).

c) XÀVEGA. Només la inventarien les dues primeres obres, i llurs definicions no són gaire satisfactòries.

d) XAICA. Només la inventarien el tercer, el quart i el cinquè, i llurs definicions són correctes.

Com podem veure, les definicions es copien dels uns als altres. De vint-i-quatre caselles, sis contenen definicions correctes (tres de les quals són plagis de definicions anteriors), dues no són del tot correctes (una és un plagi de l'altra), dues són francament incorrectes (una és un plagi de l'altra) i catorze queden en blanc.

10.2.2.2. Polisèmia dels noms de tipus de barca

Tal com la gent de pagès parla de presseguers, d'oms i d'alzines, entre altres arbres, però la gent de ciutat només parla d'«arbres», la gent de mar parla de llaguts, de llanxes i de xalanes, entre altres embarcacions, mentre que la gent de terra només parla de «barques».

TAULA 6. *Definicions de diversos bastiments en diccionaris de llengua catalana**

	<i>batea</i>	<i>pastera</i>	<i>xàvega</i>	<i>xaica</i>
P. Labèrnia, <i>Diccionari de la llengua catalana</i> (1839-1840)	Nau rectangular o quadrilunga, los costats de la qual, popa, fondos y proa son superfícies planas.	Fusta vuydada com un oubi que serveix de embarcació.	Especie de embarcació més petita que'l xabech, encara que semblant á ell en un tot, ab la diferencia de ser major sa mànega, a proporció de sa eslora, y serveix pera pescar.	
<i>Diccionari de la llengua catalana</i> , ed. Salvat (1910)	Nau rectangular o quadrilonga, quins costats, popa fondos y proa son superfícies planes.	Fusta buidada com un oubi que serveix d'embarcació.	Mena d'embarcació més petita que'l xabech, encara que semblant a ell en tot, ab la diferencia de ser major la seva mànega, a proporció de la seva eslora, y serveix pera pescar.	
P. Fabra, <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> (1932)				Gussi.
<i>Gran enciclopèdia catalana</i> (1969-1980)		Barca petita i de fons pla, sense quilla.		Llagut petit.
F. Canyameres, <i>Diccionari de la marina</i> (1983)				Llagut petit.
J. M. Sigalés, <i>Diccionari nàutic</i> (1984)				

* Les caselles de la taula que queden en blanc indiquen que el nom corresponent no té entrada en el diccionari assenyalat.

Però no es tracta d'exagerar. Tot i que la gent de terra distingeix, tanmateix, un bot d'una barca, el fet és que no sol afinar entre bastiments menys diferents. Totes aquestes consideracions menen al raonament final següent: la gent de terra estableix certes distincions entre bastiments; els mariners n'estableixen unes altres; els pescadors, unes altres; els vaixellers, unes altres; els regatistes, unes altres; els mestres d'aixa d'una àrea concreta, unes altres, i els mestres d'aixa d'un altre indret, unes altres. La compilació de totes aquestes distincions establertes genera una gran polisèmia.

Per tal de donar una mostra d'aquesta homonímia, presentem a continuació els diferents significats que sembla que pot tenir el nom *barca* dins el camp semàntic que és objecte d'aquest capítol (disposem les diferents accepcions en forma d'entrades lexicogràfiques per a més claredat):

- barca**¹ *f.* Vehicle surant menor, sia rai, sia vas (en queden exclosos els dispositius de surabilitat individual que mantenen la persona parcialment immersa).
barca² *f.* Vehicle surant menor que és un vas (en queden exclosos, doncs, els raïs).
barca³ *f.* Vehicle surant menor que és un vas escafoide (en queden exclosos, doncs, els bastimentons de fons pla, tals com batees, xalanes i betes).
barca⁴ *f.* Vehicle surant menor que és un vas escafoide cobertat (en queden exclosos, doncs, els bastimentons que són vasos escafoides oberts, tals com bots, caros i baleneres).
barca⁵ *f.* Transbordador fluvial.
barca⁶ *f.* Bricbarca.

La darrera accepció fa que no sigui vàlida una definició única i ben senzilla de *barca* que englobi tots els significats, com ara 'nau petita', 'naveta' o 'bastimentó'. D'altra banda, les quatre primeres accepcions de *barca* formen una cadena d'equívocs en la qual cada significant és, ensems, nom genèric i ítem del conjunt que designa, tal com reflecteix l'esquema següent (fig. 2).

Dels sis significats de *barca*, el més important és el quart, perquè, quan la gent de mar fa servir aquest mot, sol emprar-lo sobretot en aquesta accepció. En són exemples, *barca del bou*, *barca de mitjana* o *barca de la llum*. Noteu, però, que, quan hom diu «barca palangrera» i «barca sardinalera», seria millor dir —com també es diu— *llagut de palangre* i *llagut de sardinals*, respectivament, car no es tracta de bastiments cobertats, ans de bastiments amb corredors. Així, doncs, excepte en el cas de la quarta accepció, és aconsellable substituir sempre la paraula *barca* per algun equivalent més precís. No cal dir que les diferents accepcions dels diminutius i dels augmentatius de *barca* acaben d'embolicar la troca.

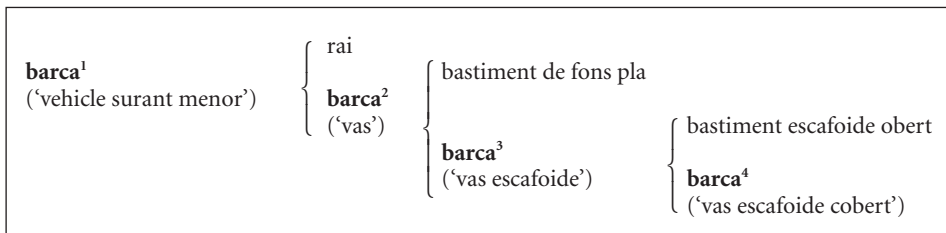

FIGURA 2. Esquema onomasiològic del terme *barca*.

Com que allò que esdevé un defecte greu del paradigma de la nomenclatura de barques no és una certa tendència a la polisèmia, ans una gran polisèmia, s'escau oferir-ne altres exemples, com ara els de *rai*, *canoa*, *xalana* i *beta*:

a) Rai

rai¹ *m.* Tram de troncs, o d'antenes, o de bigues.

rai² *m.* Conjunt de trams (de troncs) amarrats que hom fa baixar pels rius.

rai³ *m.* Vehicle surant que no és un vas; en anglès, *raft*.

b) Canoa

canoa¹ *f.* Bastimentó llarg i estret propi dels pobles primitius; pot ésser de tronc buidat, d'escorça, etc.

canoa² *f.* Barca de nau fina i lleugera, de rem en punta, destinada només al transport de persones; en els vaixells de guerra sol destinar-se al comandant i en les naus mercants, al capità.

canoa³ *f.* Bastimentó fi i lleuger, de pagaia senzilla, de pagaia doble o de rem doble, en el qual hom hi voga de cara a proa, només hi caben una o dues persones, és propi d'esportistes i d'exploradors blancs contemporanis.

c) Xalana

xalana¹ *f.* Bastiment o bastimentó com una batea però amb els espills llançats. Hi ha xalanes petites per a quatre o menys de quatre persones i xalanes de càrrega tan grans com gavarres.

xalana² *f.* Barqueta de nau pròpia de iots, és com una llanxeta però encara més petita.

xalana³ *f.* Gussi alterós i de rodes molt llançades propi de les Cases d'Alcanar.

xalana⁴ *f.* Gavarra semblant al llagut de l'Ebre però més petita, pròpia d'aquest riu.

d) Beta

beta¹ *f.* Bastiment petit de fons pla i rodes molt llançades, de rem parells i vela llatina, molt corrent a les costes de Provença i del Languadoc.

beta² *f.* Xata.

beta³ *f.* Gànguïl.

10.2.2.3. Noms genèrics de tipus de barca

Després d'haver tractat separatament, primer, de la indefinició o definició vaga i, després, de la polisèmia, sembla que correspon acabar el capítol fent referència als noms més genèrics amb què es designen els bastiments.

El que cal dir dels noms més genèrics referents a vehicles surants en general es pot resumir en els sis punts següents:

1r) Els noms adequats per a designar genèricament qualsevol vehicle surant són, indistintament, *nau* i *bastiment*.

2n) Hi ha dos noms no adequats que hom sol emprar sovint com a genèrics sinònims dels esmentats, però que no ho són, ço és, *vaixell* i *embarcació*. Pel que fa a *vaixell*, no és sinònim de *nau*, perquè significa, només, 'nau de guerra'. En sentit estricte, significa 'nau de guerra gran' (o sia, *navili*, *cuirassat*, *portaavions*, *creuer*) i equival al francès *vaisseau*, a l'anglès *man o' war* (escrit també *man-o'-war*; literalment, 'home de guerra') i a l'espanyol *navío*. En sentit lat, vol dir 'nau de guerra de qualsevol mida', per bé que de les que són molt més petites que els destructors, ço és, de les forces sotils (o sia, *pescamines*, *patrullers*, *torpediners*, entre d'altres), també se'n pot dir *vaixellets*. Noteu que, en català, dels tripulants d'un vaixell o dels xicots que fan el servei militar a marina —però no a infanteria de marina—, no se'n diu *mariners*, sinó *vaixellers*, car els *mariners* són els tripulants de les naus mercants. Pel que fa al mot *embarcació*, pot semblar inútil per ésser innecessàriament llarg, però potser la solució es troba en el francès, ja que, en aquesta llengua, d'entre els bastiments menors que depenen d'un de gran, hom distingeix les *annexes* (en català, *annexes*) de les *embarcations* (en català, *embarcacions*). L'*annexa* és el bastiment que resulta massa gran per a ésser embarcat en un bastiment major i s'ha de dur a remolc, i l'*embarcació* és el que resulta prou petit per a ésser embarcat en un bastiment major i se sol dur als pescants; l'*embarcació*, doncs, és el bastiment que s'embarca i això ja té sentit. De tota manera, la denominació genuïnament catalana dels bastiments que s'embarquen és *barca de nau*.

3r) Pel que fa al substantiu *barco*, cal deixar ben clar que és un barbarisme innecessari del mot *barca* no acceptable. Això no obstant, és ben correcte usar el terme *barquet* per a designar cert bastimentó de fons pla amb corredors, propulsat amb perxa, propi dels estanyes litorals llenguadocians, catalans i valencians.

4t) Els noms *buc* i *navili* no equivalen a *nau*; però, adesiara, per extensió de llurs significats, són emprats com a sinònims de *nau* o *bastiment*. Sembla convenient limitar els seus significats i emprar *buc* només en el sentit de 'cos principal o ventre d'una nau' i *navili*, en el de 'vaixell' —sense oblidar que *vaixell* és la forma preeminent (noteu que, dels graus militars que, en castellà, es diuen *alférez de navío*, *teniente de navío* i *capitán de navío*, en català són *alferes de vaixell*, *tinent de vaixell* i *capità de vaixell*).

5è) El terme *vas* (i *vas marítim*, *vas fluvial* i la resta de derivats amb el mateix nucli), tot i que poc emprat, designa perfectament tota nau que no sigui un rai.

6è) Entre les denominacions que es podrien qualificar d'iròniques, d'humorístiques o de despectives, destaquen: *cavall de fusta*, 'qualsevulla nau (quan totes eren de fusta)'; *bombo*, 'nau de males qualitats'; i *carraca*, 'nau vella i feixuga'.

A tall de conclusió, allò que cal dir dels noms més genèrics referents a vehicles surants menors es pot resumir en els dos punts següents:

a) Els noms adequats per a designar genèricament vehicles surants menors, ço és, barques, són, a més a més del mot *barca*, del qual ja s'ha parlat: en primer lloc, els acceptats per a referir-se a qualsevulla vehicle surant, com són *nau* i *bastiment* (que també poden aparèixer acompanyats de l'adjectiu *menor*, ço és, *nau menor* i *bastiment menor*); en segon lloc, els diminutius dels esmentats en primer lloc, com són *naueta*, *naveta*, *bastimentet* i *bastimentó* (el *bastimentó* és menor que el *bastimentet*), i, en tercer lloc, *nauxell* i *navicella*, termes més aviat poètics.

b) Entre les denominacions que podrien qualificar-se d'iròniques, d'humorístiques o de despectives, hi ha: *closca de nou* 'barca massa petita', *esclova* 'barca massa petita o massa fràgil', *xumaca* 'barca vella i atrotinada', *aixafa-roques*, 'barca massa pesada', i *nega-romeus* 'barca insuficient per als usos als quals se la destina'. El mot *nega-romeus*, detectat a Tossa, fa pensar molt amb els noms *nega-fol* i *nega-chin* que rep una beta petitíssima dels estanys costaners del golf de Lleó.

Cal afegir que el nom *arca*, que rima amb *barca*, només té dos significats: bastiment de Noè i camell, ço és, 'mecanisme a base de caixons que serveix per a suspendre una nau i fer-la passar per paratges de menor fons que el seu calat'.